

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉVEIBEN

Ausztria-Magyarország 1914. július 28-án hadat üzent Szerbiának, majd augusztus 5-én Oroszországnak is. Ezzel véget ért a történészek által "hosszúnak" nevezett XIX. század. A háború új korszakot nyitott a világtörténelemben, magával hozta a monarchia összeomlását. A háborús események, az impériumváltás közvetlenül is érintette Szováta életét. Lezárult egy olyan korszak, amelyben a forradalom óta nem volt kitéve a háború borzalmainak.

1914. augusztus 17-én megalakult a Hadbavonultak Családjainak Országos Segélyezőjének Helyi Bizottsága. A községet négy részre osztották. A bizottság tagjai volt: Gazda Dénes esperes plébános, Gergely János görög katolikus plébános, Jeremiás János falubíró és Deák Gergely körjegyző. Dr. Kőrösi József főszolgabíró kezdeményezésére megalakult a Vorós Kereszt Egyet. Elnökök Sófalvi Illyés Clarine és Bethlen Károly, alelnökök Torpényi Jánosné és Gazda Dénes plébános voltak, titkár Deák Gergely körjegyző, pénztáros Bartha Károly volt. Szovátáról nyolcan jelentkeztek ápolónőnek, számukra dr. Simó Zsigmond járási orvos szervezett tanfolyamot.

A helyi Indóházban [vasútállomáson] búcsúztak a hadbavonulók családjaiktól, a községtől. A katolikus templomban minden este vescesernyekor Isten segítségéért imádkoztak "... nagy sokaság jelenlétében"

Treznai Simon, Gub András, Jakab Mihály, Ádám Albert, Lengyel János, Szabó János, Kalányos Sándor, Szász Mózes, Kalányos Gida, Bocskai Ferenc, Bálint Károly és Kalányos István hadbavonultak családjai még 1914-ben segélyben részesültek.

A római katolikus elemei népiskola növendékei 1916. február 27-én, vasárnap este "... háborús előadást tartottak az iskola nagytermében. Az előadás hazafias énekekből, szavalatokból, kis színdarabból és élőképekből állott, mely Szent István Apostoli királyunkat ábrázolta, mint Magyarországot a B.[oldogságos] Sz.[ent] [szűz] Mária pártfogásának ajánlotta. Az előadás reményen felül járt. igazán telt ház volt, volt újrázás, éljenzés és kihívás bőven. Bár ablak nyitva volt ugyan, de a levegő mégis, oly kevés volt, hogy a lámpák kialudtak. ¹ Domus Historia *

HADMŰVELETEK SZOVÁTA TERÜLETÉN. A háború borzalmi közvetlenül is érintették a lakosságot. Románia 1916. augusztus 27-én területi követeléseinek megvalósításáért, a gyors siker reményében hadat üzen a monarchiának.

Az új front megnyitásának hírére a fürdő teljesen kiürült. A gergyói menekültek áradata augusztus 29-én este ért Szovátára. "Papi,

kántori, tanítói, tanítónői lakások, iskolák termei és az udvarok is mind megteltek menekülőkkel, így is sokan éjszakáztak a mezőkön, úton-útfélen, mert nem fértek be sehova. A menekülők áradata egész héten omlott Gyergyó felől” írja Gazda Dénes plébános a Domus Historiában. A menekülők közül Köllő Antal gyergyóditrói lakos Szováta hunyt el. * Halotti Könyv. 195. *

Szeptember elseje hajnalán heves dobszó riasztotta a lakosokat. Reggel 6 órára gyűlésbe hívtak mindenkit a faluháza előtti térre. Kihirdették a román hadsereg közeledésének hírért. Délután 4 órakor érkezett a Községházára a menekülést elrendelő parancs, amelyet 6 órakor olvastak fel az összegyűltnek. Az okirat szerint szeptember 3-án, reggel 8 órára ki kellett üríteni a falut. Kötelező volt elmenekülni minden 15 évnél nagyobb munkabíró férfinak és fiatal nőnek. A nagyon öregek, betegek, gyerekek otthon maradhattak, "... de nem tanácsos, mert nem lehet tudni a jövőndöt".

A gabonakészletet vasúton szállították, a marhaállományt fogadott hajcsárok kísérték Marosvásárhelyre, ahol átvették és kifizették a tulajdonosokat. A szekéren menekülők számára Mezöbánd volt kijelölve. Kinek nem volt szekere a "menekülők vonatán" Szabolcs megyébe utazhatott.

A rendelet kihirdetése után nagy zaj támadt, az asszonyok sírtak, a férfiak szitkozódtak. A tömeg csak 10 óra felé oszlott el. Másnap este, a zsúfolásig megtelt templomban "zokogott a nép".³ Domus Historia * Éjjel 3 és reggel félkilenc között meggyóntak a menekülésbe készülő. A szekérszlop délelőtt 10 órakor indult el a faluból. Szováta harangjait szeptember 20-án szerelték le és küldték a budapesti fémgyűjtő központba. A római katolikus templomról hármat, a református imaházról két kisebbet, a görög katolikus imaházról három kisebbet szereltek le és vittek el. Ugyanekkor tűnt el a Tyúkászdombi kápolna két kisebb harangja. "Sorsukról senki sem tud semmit" - írja a Domus Historia.

Ezután bosnyák katonaság szállta meg a falut. Átkutatták a házakat, kihordták a házakba, pincékbe rejtett javakat, elvitték amit felhasználhattak, az értékeket, a többit otthagyták az úton. Az otthon maradt öregek visszahordták a sáros, poros ruhákat, de másnap a következő csapat újra végigfosztogatta a falut. A ruhák, az ágynemű értékebb része eltűnt, a többi megpenészedve az otthon maradtok és a menekülésből hamarabb hazakerültek házaiba kerültek.

Szóváta-Parajdtól keletre a 12/II népfölkelő zászlóalj harcolt, ez a támadáskor két napig védte a Gyilkos-tó melletti utakat, majd Gyergyóalfaluba vonult vissza. Szeptember 9-én Parajdról az 1-es népfölkelő lovasdandár küldött egy lovas és egy lövésszázad támogatást. Támadásukra a románok heves ellentámadással válaszoltak. A zászló-

aljból 11-ére alig 50-60 ember maradt. Ezeket Sóváradra vonták vissza tartalékba.

A román csapatok szeptember 30-án vonultak be Szováára, ahol október 5-ig maradtak. Mivel az előjáróság elmenekült a 83 éves Forika János megtették falubírónak. Aki erre elbújt, de megkeresték és elhurcolták a faluból. Helyette kinevezték Gritó Józsefet. "... míg itt voltak a románok nem bántottak senkit, s kivált ha románnak adták ki magukat még ajándékban is részesültek ... rombolni nem romboltak, legföljebb néhány bútort törtek össze a tűzre" - írja a katolikus Domus História.

A népfölkelők felmorzsolása után a védelmi vonal a Bekecs nyergén szilárdult meg, az itt szeptember 29 - október 5 között lezajlott csata, a Szováta-Parajdi csata néven ismert. Szeptember 30-án egy, a Bekecs tetőről a tyúkászdombi román állásokra kilőtt ágyülvédék célt tévesztve Kelemen Ádám kereskedő raktárába csapódott. A keletkezett tűzvészben 30 gazdaság teljesen leégett. Elpusztult Domokos J. Márton, Kovács J. Márton, Kovács Dénes, Kovács Péter, Pál G. János, Fülöp Imre, Kelemen Ádám, Bíró Sándor, Márton Dénes, Márton György, Hegyi Károly, Hegyi Ferenc, György Imre, Ifj. Bokor András, Lőrinczi Márton, Simon Miklós, König Elek, Domokos József, Bereczki Antal, Jeremiás József, Kelemen Dénes, Kelemen Zsigmond, Kelemen G. Mihály, Kelemen Mózes, Kelemen B. András, Kelemen D. József, Domokos György, Domokos M. Dénes, Páll Dénes, Hajdu János gazdák minden épülete, Kelemen Mihály háza, Jeremiás Márkus csüre és a Szövetkezeti kereskedés. A faházakból csak a hama, a kőházakból csak a romok maradtak.

Az ütközetet az október 5-i események döntötték el. A népfölkelőket felváltó 9-es és 10-es honvéd gyalogezred és egy bosnyák gyalogezred megállította a román előrenyomulást. Ezután a román hadsereg visszavonult Gyergyó irányába. Az otthonmaradt helybeliek a padlásokról nézték végig a visszavonulást. A határ tele volt eldobált fegyverekkel, hátizsákokkal, törött szekerekkel. A csata nyomai ma is jól látszanak a Bekecsen és a Tyúkászdombon, jól kirajzolódnak a lövészárkok, ágyúállások.

Az itt elesettek emlékére két kőoszlopot emeltek a negyvenes években. A felső emlékmű a Bekecs csúcsától dél-délkeletre, a Körtvélyes-teteje nevű legelő délkeleti sarkában, a Kis- és Nagybekecs közti nyereg középvonalatól 100 m-re található. Az emlékmű három nagy terméskőből áll. Az emlékmű felső része obeliszk alakú, magassága 148 cm. Alapjánál 45, felső részén 38 cm oldalú négyzet alakú. Északnyugati lapja felső részén a magyar állami címer látható. Felirata: HŐS BAJTÁRSAINK!/ ERDÉLY VISSZATÉRT/ MELYÉRT HARCOLTATOK/ S OLÁH GOLYÓ ÁLTAL/ ITTEN MEGHAL

TATOK/ A BEKECS HEGYÉN/ LEGYEN CSENDES ÁLMOTOK/ KÍVÁNJÁK BAJTÁRSITOK/ TÓTH JÓZSEF TÍZ[EDES]/ DÁN LÁSZLÓ/ LAKATOS JÓZSEF TÍZ[EDES]/ VILLÁS JÓZSEF TÍZ[EDES]/ KÁNTOR JÓZSEF/ CSERZOVICS JÓZSEF/ M.[EG] H.[ALTAK] 1916 OKT.[OBER] 5/ EMELTÉK A NY.[ÁRÁD] SELYEI/ FRONT HARCOSOK/ BAJTÁRSAIK EMLÉKÉRE/ 1941 MÁJ[US]. Az obeliszk alatti kő magassága 54, szélessége 55 cm. A felirat alatt a Magyar Tűzharcos Szövetség címere látható. A készítők neveit is felirat örökíti meg: KÉSZÍTETTÉK/ KŐFARAGÓK/ GYÖRGY DOMOKOS/ KACSO JÁNOS/ NY[ÁRÁD]-M[AGYARÓS]. Az emlékműtől délre található a 2 x 3,5 m nagyságú tömegsír, sarkain egy-egy terméskő darabbal jelölve.

Az elesett honvédek legtöbbjét a nyárádselyei Kerekerdő fölött temették el. A temetőkert falu felőli oldalán, főlapjával a tető felé néző 2 m magas kőoszlopot állítottak az itt eltemetett 29 honvéd emlékére. A magyar címer alatt van a felirat: A VILÁGHÁBO/ RUBAN ELESETT HŐSOK/ EMLÉKKÖVE/ HUSZÁR IMRE 1/ BARTUS JÓZSEF 2/ TAPLER ADOLF 3/ NAGY. J. BÁLINT 4/ NEMES JÓZSEF 5/ KINOS DEZSŐ 6/ GÖMÖRI JÁNOS 7/ SPISÁK JÁNOS 8/ KISS JÁNOS 9/ LÁZÁR ZSIGMÓND 10/ SZABÓ ANDRÁS 11/ SIMON GYÖRGY 12/ TÓBIÁS FERENC 13/ SZÁSZ MÁTYÁS 14/ HORVÁTH KÁROLY 15/ POLES ANDRÁS 16/ FERENC SIMON 17/ BONTA JÓZSEF 18/ BIRKI GÁBOR 19/ MARTINOVITZ PÁL 20/ OSZVALD KÁROLY 21/ VEKSZ I JENŐ22/ PÉCSI ANTAL 23/ MOLNÁR ANDRÁ[S] 24/ REMÉNYIK ENDRE 25/ RÁK MÁRTON 26/ RAEKOCKI PÁL 27/ KÉT BOSNYÁK/ 1 EZREDBELI. A sírhantok négy sorban vannak elhelyezve, az elsőben 8, a három másodikban 7-7. A harmadik sor negyedik sírja gondozott, amelyet betonba öntött vascsőre szerelt drótháló véd. A rajta lévő síremlék műköből készült. Márványtáblájának felirata: ITT NYUGSZIK/ FERENCZI MIKLÓS/ SZ[ÜLETETT] ÁROKTÓN/ 1897-1916/ ÁLLÍTTATTA ÖC[C]SE KÁROLY.

A Bekecs Nyárárdremete felőli részén, a Kongókö nevű domb mellett állt egy 3 m magas fakereszt, amely a hagyomány szerint az elesett román katonák emlékműve lehetett. A szóvatai köztemető bejáratától jobbra, a hajdani görög katolikus részben található Alexandru G. Mogaldea román katonatiszt sírja: AICI ODIHNESC OSEM-INTELE/ OFIȚERULUI ALEXANDRU G. MOGALDEA/ MORT VITEJEȘTE ÎN RĂZBOIUL PENTRU/ REINTREGIREA NEAMULUI ÎN ZIUA DE 21/ SEPTEMBRIE 1916 LA SĂRĂȚENI-MUREȘ ÎN/ FRUNTEA COMPANIEI IA DIN REG.[IMEN]TUL 37/ INFANTERIE.

Halál ideje	A halott neve	Csapatte	A halál oka	Temetés ideje
1916. IX. 30	Révész János	M. kir. hgye. 2. század	haslövés	1916.IX. 30.
1916. X. 4.	Stefik András	M. kir. hgye. 12. század	haslövés	1916. X. 5.
1916. X. 5.	Németi Sándor	"	haslövés	1916. X. 6.
1916. X. 5.	Kedző Rudolf	Bosnyák gye.	haslövés	1916. X. 5.
1916. X. 5.	Marton Károly	M. kir. 10.hgye. 6. század	haslövés	1916. X. 6.
1916. X. 4.	Schwarz Ármín, önk. tizedes	M. kir. 6. hgy. ezred, 1 sz.	haslövés	1916. X. 5.
1916. X. 7.	Morávi György	M. kir. 8. hgye. 7. század	haslövés	1916. X. 8.
1916. X.7.	Izmaes Pose	Bosnyák gye. 1-2 század	fej és haslövés	1916. X. 8.
1916. X. 7.	Pacovic Pintilie	hadifogoly	haslövés	1916. X. 8.

Szováta község halotti anyakönyvében két nevet találunk: "a Szováta körüli harcokban elesett" megjegyzéssel: NAGY BÁLINT 31 éves, elesett 1916. szeptember 29-én, TÓDOR ISTVÁN 23 éves, elesett 1916. szeptember 29-én, mindketten a 10. honvéd gyalogezredben szolgáltak.

A harcok sebesültjeit a deményházi és nyárádköszvényesi iskolákban felállított tábori kórházakban kezelték. Az előbbiben hét magyar és két román katona halt bele sebeibe. Neveiket Benceze János deményházi tanító által adományozott emléktábla orokította meg:

Valamennyiüket Gegő György plébános és Szikszai Sándor egri egyházmegyei tábori lelkész temette el, kivéve Schwarz Ármint, akit dr. Lamberger Samu rabbi kísértet utolsó útjára.

A nyárádköszvényesi tábori kórházban elhunytakat a templomkertben hantolták el. Később részben a sírok fölé épült az új tanítói lakás.

Szováta honvéd az 1912. évi királygyakorlaton.